

Väljaandja:
Akti liik:
Teksti liik:
Jõustumise kp:
Avaldamismärge:

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium
otsus
algtekst
23.09.2015
RT I, 25.09.2015, 6

Karistusseadustiku § 141 lg 2 põhiseaduslikkuse kontroll osas, milles see sätestab vägistamise eest raskendavatel asjaoludel sanktsiooni alammäärana kuueaastase vangistuse

Vastu võetud 23.09.2015

RIIGIKOHUS

PÕHISEADUSLIKKUSE JÄRELEVALVE KOLLEEGIUM

KOHTUOTSUS

Eesti Vabariigi nimel

Kohtuasja number	3-4-1-13-15
Otsuse kuupäev	23. september 2015
Kohtukoosseis	Eesistuja Priit Pikamäe, liikmed Eerik Kergandberg, Saale Laos, Ivo Pilving ja Jüri Põld
Kohtuasi	Karistusseadustiku § 141 lg 2 põhiseaduslikkuse kontroll osas, milles see sätestab vägistamise eest raskendavatel asjaoludel sanktsiooni alammäärana kuueaastase vangistuse
Menetluse alus	Tallinna Ringkonnakohtu X a otsus kriminaalasjas nr X
Asja läbivaatamine	Kirjalik menetlus

RESOLUTSIOON

Tunnistada karistusseadustiku § 141 lg 2 sanktsioon põhiseadusega vastuolus olevaks ja kehtetuks osas, milles see näeb noorema kui kümneaastase lapse suhtes sugulise iseloomuga teo vägivallata toimepanemise eest karistuse alammäärana ette vangistuse 6 aastat.

ASJAOLUD JA MENETLUSE KÄIK

1.Harju Maakohtu X a otsusega mõisteti X süüdi karistusseadustiku (KarS) § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 järgi ning teda karistati kuueaastase vangistusega. X mõisteti süüdi selles, et jaanuarist 2014 kuni 25. märtsini 2014 pani ta korduvalt erinevatel kuupäevadel täpsemalt tuvastamata aegadel käe seitsmeaastase kannatanu aluspükstesse ning katsus ja silitas tema suguelundeid.

Kohus leidis, et X tegevuses esineb mitu koosseisulist kvalifitseerivat tunnust, mis annab aluse hinnata tema süüd suureks. X karistust raskendavaks asjaoluks on KarS § 58 p 4 alusel süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest perekondlikus sõltuvuses. KarS § 57 p 3 alusel on X karistust kergendavaks asjaoluks puhtsüdamlik kahetsus. Arvestades, et X on kriminaal- ja väärteokorras karistamata, mõistis kohus talle KarS § 141 lg 2 sanktsioonis ettenähtud miinimumkaristuse, kuus aastat vangistust.

Kuna kriminaalasja arutati lühimenetluse korras, vähendas kohus mõistetud karistust kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 238 lg 2 alusel kolmandiku võrra, s.o nelja aastani.

2.X kaitsja esitas maakohtu otsuse peale apellatsioonkaebuse, milles palus tühistada maakohtu otsuse mõistetud karistuse osas, mõista X-le kergem karistus ning jätta see täielikult või osaliselt tingimisi täitmisele pööramata. Kaitsja taotles KarS § 141 suhtes (alates 23. detsembrist 2013 kehtinud redaktsioonis) põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamist vastuolu tõttu põhiseaduse (PS) §-s 12 sätestatud võrdse kohtlemise põhimõttega.

RINGKONNAKOHTU OTSUS

3.Tallinna Ringkonnakohus tühistas X a otsusega maakohu otsuse osaliselt ja mõistis X KarS § 141 lg 2 punktide 1 ja 6 järgi kolme aasta ja kuue kuu pikkuse vangistuse, mida vähendas KrMS § 238 lg 2 alusel kolmandiku võrra, kahe aasta ja nelja kuuni. Ringkonnakohus tunnistas KarS § 141 lg 2 selles sätestatud sanktsiooni alammäära osas põhiseadusega vastuolus olevaks.

4.Ringkonnakohus leidis, et X-le ei kohaldu KarS § 61 lg 1, mis näeb ette võimaluse erandlike asjaolude esinemisel mõista karistuse alla eriosa normis ettenähtud sanktsiooni alammäära. Apellatsioonkaebuses asuti seisukohale, et tegu, milles maakohus X süüdi mõistis, on olemuselt teiste võimalike sugulise iseloomuga tegude kõrval pigem kerge. Ringkonnakohus leidis, et see ei ole käsitatav erandliku asjaoluna KarS § 61 lg 1 tähenduses – teatud tüüpi tegu, mis vastab süüteokoosseisule, ei saa olla selle koosseisu kontekstis erandlik. Tegu peab olema erandlik võrreldes teiste samalaadsete tegudega, kuid mingeid selliseid asjaolusid praegusel juhul ei esine. Samuti ei tuvastanud ringkonnakohus selliseid erandlikke asjaolusid, mis iseloomustaksid süüdistatava isikut. Seda, et X on varem karistamata, ei lugenud ringkonnakohus asjaoluks, mis tingiks sanktsiooni alammäära kergema karistuse kohaldamise, sest õiguskuulekas käitumine peaks olema tavapärane, mitte erandlik.

5.Karistust, mis jääb KarS § 141 lg-s 2 sätestatud karistusraamidesse, ei ole võimalik tingimisi täitmisele pööramata jätta KarS § 73 ega § 74 alusel. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi praktika kohaselt tuleb nimetatud sätteid tõlgendada nii, et karistusest tingimisi vabastamisel peab tingimisi vabastatu katseaeg olema mõistetud vangistusest pikem (vt nt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 26. novembri 2007. a otsus asjas nr 3-1-1-59-07, p 13). Karistuse tingimisi täitmisele pööramata jätmisel KarS § 73 järgi on katseaja pikkus maksimaalselt viis aastat (KarS § 73 lg 3), KarS § 74 järgi karistuse täitmisele pööramata jätmisel kolm aastat (KarS § 74 lg 3). X-le mõistetud vangistus ületab maksimaalseid katseaegu isegi juhul, kui see pööratakse täitmisele osaliselt (Riigikohtu praktika kohaselt peab vangistuse täitmisele pööratav osa olema lühike, kuudes mõõdetav; vt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus asjas nr 3-1-1-99-06). Võimalust jätta karistus täitmisele pööramata ei anna ka asjaolu, et maakohus vähendas X-le mõistetud kuueaastast karistust KarS § 238 lg 2 alusel kolmandiku võrra, s.t nelja aastani, sest katseaeg peab olema pikem mõistetud, s.o vähendamata karistusest.

6.Karistusraamide määratlemisel on seadusandjal suur otsustamisvabadus, kuna need põhinevad ühiskonnas omaksvõetud väärtushinnangutel, mille väljendamiseks on pädev just demokraatlikult legitimeeritud parlament. Ringkonnakohus asus seisukohale, et KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäär on sellele vaatamata vastuolus PS §-st 11 tuleneva proportsionaalsuse nõudega, kujutades endast PS §-s 20 sätestatud vabaduspõhiõiguse ebaproportsionaalset riivet. Karistuse aluseks on isiku süü. See tähendab, et karistus peab raskuselt vastama toimepandud teo raskusele. KarS § 141 lg 2 ei võimalda ringkonnakohtu hinnangul ilmselgelt mõista karistust, mis vastaks X süüle.

7.Kuueaastane vangistus sanktsiooni alammäärana näitab seda, et tegemist on kuriteoga, mida seadusandja on pidanud eriti raskeks. Samasugune sanktsiooni alammäär on ette nähtud näiteks tapmise (KarS § 113) eest ja narkootilise või psühhotroopse aine suures koguses käitlemise eest juhul, kui see on toime pandud suure varalise kasu saamise eesmärgil (KarS § 184 lg 2¹). Lisaks on vähemalt kuueaastane vangistus ette nähtud peamiselt riigivastaste või sõjakuritegude puhul.

8.Ringkonnakohus ei sea kahtluse alla seda, et kuueaastane vangistus sanktsiooni alammäärana on põhjendatud tahtevastase suguuhte ja sellega raskuselt võrreldava (kannatanu seksuaalset enesemääramisõigust samavõrd rikkuva) muu tahtevastase sugulise iseloomuga teo puhul, kui esinevad ka KarS § 141 lg-s 2 nimetatud kvalifitseerivad tunnused. Ühtki lapsealise vastu toime pandud sugulise iseloomuga tegu ei saa pidada kergeks kuriteoks. X-le süüks pandav tegu ei ole siiski raskuse poolest võrreldav teiste kuritegudega, mille eest on ette nähtud vähemalt kuueaastane vangistus. Teisi karistusseadustiku eriosas nimetatud kuritegusid, mille eest on ette nähtud vähemalt kuueaastane vangistus, iseloomustab kas teo eriline julmus (nt KarS § 97), suure hulga isikute ohtu asetamine (nt KarS § 95, §-d 110–112) või raske tagajärg (nt isiku surm – KarS §-d 113, 96, 100¹). Selliste raskeks peetavate kuritegude nagu röövimise (KarS § 200), inimkaubanduse (KarS § 133) või alaealise narkootilise ja psühhotroopse aine ja muu uimastava toimega aine ebaseaduslikule tarvitamisele kallutamise (KarS § 187) kvalifitseeritud koosseisude puhul on sanktsiooni alammäär kolm aastat vangistust.

9.Hindamaks KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära raskust, tuleb arvesse võtta ka teiste, X-le etteheidetavale teole olemuselt sarnaste seksuaalkuritegude eest ettenähtavaid sanktsioone. Sellised on ringkonnakohtu hinnangul KarS § 145 (suguühe või muu sugulise iseloomuga tegu lapsealisesega) ja KarS § 145¹ (alaealiselt seksi ostmine). KarS § 145 lg-s 1 nähakse ette kuni viieaastane vangistus ning lg-s 2, mis sätestab vastutuse teo korduva toimepanemise puhul, kahe- kuni kaheksa-aastane vangistus. KarS § 145¹ näeb lg-s 1 ette kuni kolmeaastase vangistuse, lg-s 2 kuni viieaastase vangistuse ning lg-s 3 kahe- kuni kaheksa-aastase vangistuse.

10. Kuigi KarS § 145 näeb ette vastutuse suguuhte või muu sugulise iseloomuga teo eest lapsealisesega, ei ole X tegu kvalifitseeritav KarS § 145 järgi põhjusel, et KarS § 147 kohaselt loetakse noorem kui kümneaastane isik seksuaalsüütegude mõttes arusaamisvõimetuks. See tähendab, et igasugune alla kümneaastase suhtes toime pandud sugulise iseloomuga tegu loetakse tema tahte vastaseks ning arusaamisvõimetuse tõttu on ka temal nõusoleku saamise korral tegu eelduslikult ärakasutamise ja vastav tegu kvalifitseeritakse vägistamisena KarS § 141 järgi. Kuna teo toimepanemine noorema kui kaheksateistkümneaastase isiku suhtes on KarS § 141 lg 2 p 1 kohaselt vägistamise kvalifitseeriv tunnus, on igasugune sugulise iseloomuga tegu alla kümneaastase

lapse suhtes alati kvalifitseeritav KarS § 141 teise lõike järgi, sõltumata sellest, kas esineb veel mõni samas lõikes toodud raskendav asjaolu.

11.23. detsembril 2013 jõustunud muudatustega KarS §-s 141 rõhutati eelnõu seletuskirja järgi seda, et muud isiku tahte vastaselt tema suhtes toime pandud sugulise iseloomuga teod on samavõrd või enamgi kannatanu sugulist vabadust rikkuvad ning talle raskeid tagajärgi põhjustavad kui tahtevastane suguuhe. Kuna seadusandjal on ühiskonna väärtushinnangutele ja karistuspoliitilistele eesmärkidele toetudes õigus kuritegude eest ette nähtud sanktsioone oluliselt raskendada, ei tulene uue karistusmäära ebaproportsionaalsus ainuüksi asjaolust, et varem oli samalaadse kuriteo eest ette nähtud kergem karistus. Kohus ei nõustunud ka kaitsja väitega, et KarS § 141 lg 2 on vastuolus õigusloome võrdsuse põhimõttega selle tõttu, et näeb olemuslikult erinevate tegude eest ette sama õigusliku tagajärje. Küsimus võimalikust põhjendamatust ühetaolisest kohtlemisest võiks tekkida, kui karistusena oleks ette nähtud vaid üks kindel vangistuse määr. KarS § 141 lg 2 näeb karistusena ette aga kuue kuni viieteistkümne aasta pikkuse vangistuse.

12. Ringkonnakohus leidis, et kuigi igasugune sugulise iseloomuga tegu lapsealise vastu on taunitav, ei tähenda see, et kõik need teod oleksid omavahel raskuselt võrdsed. KarS § 56 lg 1 kohaselt on karistuse alus isiku süü. See tähendab, et karistus peab arvestama konkreetse teo raskusega, s.t arvesse tuleb võtta seda, kui suur on konkreetse teo ebaõiguse määr. Seega tuleb konkreetsele teole hinnangut andes arvestada sellega, kui intensiivselt see karistusõiguse eriosa normiga kaitstavat õigushüve rikub. Kohtukolleegium ei lugenud kannatanu häbemepiirkonna katsumist või silitamist tema seksuaalset enesemääramisõigust sama intensiivselt rikkuvaks teoks võrreldes suguuhtega.

13.23. detsembril 2013 jõustunud muudatusega laiendati KarS § 141 lg 2 järgi kvalifitseeritavate tegude ringi, hõlmates ka teod, mis oma olemuselt on kannatanu seksuaalset enesemääramisõigust ja tema kehalist puutumatust vähem rikkuvad kui suguuhe. Sätte mõlema lõike sanktsioonid jäeti aga muutmata. Muudatuse tegemisel peeti silmas selliseid sugulise iseloomuga tegusid, mille ebaõigusmäär on suur ja mille puhul on seetõttu põhjendatud samasugused sanktsiooniraamid nagu tahtevastase suguuhte puhul. Ringkonnakohtu hinnangul jäeti aga tähelepanuta, et muu sugulise iseloomuga teo mõiste on niivõrd avar, et hõlmab ka selliseid tegusid, mis oma ebaõigusmääralt ei ole tahtevastase suguuhtega samaväärsed.

14. Kuigi kannatanu suguelundite katsumist ja silitamist tuleb pidada erinevate võimalike sugulise iseloomuga tegude hulgas kergemate hulka kuuluvaks, lähtus ringkonnakohus X-le karistuse mõistmisel sellest, et karistus peab olema raskem kui KarS § 145 lg-s 2 ettenähtud vähemalt kaheaastane vangistus, sest alla kümneaastase suhtes toime pandud sugulise iseloomuga tegu tuleb pidada raskemaks ja X süüd kuriteo toimepanemisel seega suuremaks. Ka arvestas ringkonnakohus seda, et X pani suhteliselt lühikese ajavahemiku (umbes 3 kuu) jooksul kannatanu suhtes sugulise iseloomuga tegusid toime vähemalt neljal korral. Lisaks esineb KarS § 58 p-s 4 nimetatud karistust raskendav asjaolu, milleks on süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlasest perekondlikus sõltuvuses. Ringkonnakohtu hinnangul on X karistust kergendavaks asjaoluks puhtsüdamlik kahetsus (KarS § 57 p 3). Ringkonnakohus arvestas ka seda, et X on varem nii kriminaal- kui ka väärtekorras karistamata.

15. Eeltoodust lähtuvalt mõistis ringkonnakohus X-le karistuseks kolme aasta ja kuue kuu pikkuse vangistuse. Kuna kriminaalasja arutati lühimenetluses, vähendas kohus mõistetud vangistust KrMS § 238 lg 2 alusel kolmandiku võrra, kahe aasta ja nelja kuuni.

16. Tallinna Ringkonnakohtu otsus jõudis Riigikohtusse 18. märtsil 2015.

MENETLUSOSALISTE ARVAMUSED

17. Õiguskantsler leiab, et vaidlustatud säte ei ole põhiseadusega vastuolus.

17.1. Kui kohus oleks leidnud, et KarS § 141 lg-s 2 sätestatud sanktsiooni alammäär on kooskõlas põhiseadusega, oleks kohus pidanud selle sätte alusel koostoimes KrMS § 238 lg-ga 2 mõistma süüdistatavale vanglakaristuse mitte lühemaks ajaks kui neli aastat. Kohus aga leidis, et KarS § 141 lg-s 2 ette nähtud sanktsiooni alammäär on põhiseadusega vastuolus ja jättis selle kohaldamata. Seega on KarS § 141 lg 2 p-d 1 ja 6 koostoimes KrMS § 238 lg-ga 2 praeguses põhiseaduslikkuse järelevalve asjas asjassepuutuvad normid.

17.2. KarS § 141 lg 2 eesmärk on kaitsta isiku põhiõigust seksuaalsele enesemääramisele, mis on hõlmatud isikupuutumatus (PS § 20) ja eraelu kaitsega (PS § 26), samuti kaitsta inimese füüsilist ja vaimset tervist (PS § 28). Lapse puhul kaitstakse lisaks tema normaalsest arengut, millega riik täidab PS § 27 lg-s 4 nimetatud kohustust kaitsta lapsi.

17.3. Proportsionaalsuse hindamisel tuleb arvestada, et seadusandjal on karistusõigusega kaitstud hüvede määratlemisel ja karistuse piiride kujundamisel avar otsustusruum. Seega on põhiseadusega vastuolus üksnes niisugune materiaalse karistusõiguse säte, mida ei ole kuidagi võimalik põhjendada kaitstava õigushüve väärtusega. Seadusandja on määratlenud lastevastased seksuaalkuriteod eriti rasketeks kuritegudeks, mis on igati põhjendatud. Paigutatuna sama õigushüve kaitsma seatud süüteokoosseisude süsteemi on KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäär, arvestades õigushüvega kaitstavat sihtgruppi ja teo võimalikke raskeid

tagajärgi, proportsioonis teiste sanktsioonimääradega. KarS § 145 (suguühe või muu sugulise iseloomuga tegu lapsealises) näeb teo korduvuse puhul ette kahe- kuni kaheksa-aastase vangistuse. KarS § 143² (suguühe või muu sugulise iseloomuga tegu mõjuvõimu kasutades) sätestab korduva kuriteo eest karistusena aga kolme- kuni kaheksa-aastase vangistuse.

17.4. KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära mõõdukust hinnates on asjassepuutuv KarS § 61 lg-s 1 sätestatud võimalus kohaldada erandlikke asjaolusid arvestades karistust alla seaduses sätestatud alammäära. Praegusel juhul ei ole välistatud ka KarS § 74 või § 75 kohaldamine (karistusest tingimisi vabastamine süüdlase allutamise käitumiskontrollile). Samas on ringkonnakohus otsuses õigesti viidanud, et Riigikohtu praktika järgi võib karistuse kandmisest tingimuslik vabastamine üldjuhul kõne alla tulla kergemate süütegude ja lühiajalisemate vangistuste puhul. Riigikohus on teisisel selgitanud, et sõna „üldjuhul” tähendab seda, et tegemist ei ole reegluga, millel puuduksid erandid. Riigikohus on nimelt leidnud, et KarS §-de 73 ja 74 esimestes lõigetes sätestatud ei tulene karistusest tingimusliku vabastamise keeldu ka raskemate kuritegude puhul, kuid seda siiski vaid tingimusel, et selline vabastamine on põhjendatav nii kuriteo toimepanemise asjaolusid kui ka süüdlase isikut iseloomustavatest erandlikest asjaoludest lähtuvalt.

18. Justiitsminister on seisukohal, et KarS § 141 lg-s 2 sätestatud sanktsiooni alammäär ei ole põhiseadusega vastuolus.

18.1. Isiku vabaduspõhiõiguse riive intensiivsuse hindamisel tuleb lähtuda konkreetsel juhul kohaldunud vabaduspõhiõiguse riivest. Harju Maakohtu X a otsusega karistati süüdistatavat küll kuueaastase vangistusega, kuid seda vähendati KrMS § 238 lg 2 alusel kolmandiku võrra, nelja aastani. Justiitsministri hinnangul ei tule sellisel juhul süüdistatava vabaduspõhiõiguse riivena käsitada mitte kuue-, vaid nelja-aastast vangistust. Vastasel juhul asuks kohus hindama KarS § 141 lg 2 põhiseaduspärasust abstraktselt, arvestamata seejuures konkreetse kriminaalasja asjaolusid. Konkreetsetes normikontrollis saab hinnata kriminaalõigusnormi põhiseadusele vastavust vaid selle kriminaalasja asjaolude põhjal.

18.2. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium on leidnud, et karistusseadustiku eriosa paragrahvis või selle lõikes ettenähtud karistuse põhiseadusele vastavust saab kontrollida üksnes juhul, kui kriminaalasjas ei saa kohaldada mõnda karistusseadustiku üldosas sätestatud leevendavat regulatsiooni, mis näeb ette võimaluse mõista sanktsiooni alammääras sätestatud kergem karistus ja mille kohaldamisel mõistetav karistus oleks kohtu hinnangul õige. Riigikohus on leidnud, et üldosa sätted avardavad kohtuniku otsustusulatust süüdlase karistamisel. See seisukoht kohaldub justiitsministri hinnangul ka olukorras, kus esinevad karistusseadustiku üldosast tulenevad võimalused karistuse täielikult või osaliselt tingimisi täitmisele pööramata jätmiseks, mis vähendavad PS §-s 20 sätestatud vabaduspõhiõiguse riive intensiivsust.

18.3. Kohtupraktikas on asutud seisukohale, et KarS § 141 lg-s 2 sätestatud karistusraamidesse jäävat karistust ei ole võimalik täielikult või osaliselt tingimisi täitmisele pööramata jätta. Justiitsminister leiab samas, et karistusseadustiku üldosa regulatsioon ei sea selliseid nõudeid katseaja pikkuse ning vangistuse kestuse omavahelisele suhtele, mis välistaksid praeguste asjaolude juures KarS § 73 või § 74 kohaldamise. Samuti ei sea karistusseadustiku üldosa selliseid nõudeid osaliselt täitmisele pööratud vangistuse osa pikkusele ega anna vältimatut alust vastavale tõlgendusele. Täielikult või osaliselt tingimisi täitmisele pööramata jäetud vangistus võib olla seksuaalkurjategijate suhtes kohane karistusviis eelkõige juhul, kui isik on allutatud ka käitumiskontrollile. Kontrollnõuete ja kohustuste raames saab seksuaalkurjategijale võimaldada ravi, sobivaid sotsiaalprogramme ning teisi abistavaid, ravivaid või muul viisil seksuaalkuritegude toimepanemise tõenäosust vähendavaid meetmeid. Täielikult või osaliselt tingimisi täitmisele pööramata jäetud vangistus oleks oluliselt väiksema intensiivsusega põhiõiguse riive.

18.4. Isegi juhul, kui jääda seisukohale, et katseag peab olema pikem mõistetud karistusest, ei ole justiitsministri hinnangul põhjust mõistetud karistusena käsitada vähendamata karistust. Kuigi Riigikohtu kriminaalkolleegium on 19. oktoobri 2012. a otsuse nr 3-1-1-83-12 punktides 9–11 jõudnud ringkonnakohtu seisukohaga analoogilisele seisukohale, oli viidatud lahendi esemeks vangistuse asendamine üldkasuliku tööga KarS § 69 regulatsiooni järgi, mitte karistusest tingimisi vabastamine. Kui asuda seisukohale, et karistusest tingimisi vabastamise puhul tuleb mõistetud karistusena käsitada vähendatud karistust, olnuks ringkonnakohtul võimalik kaaluda karistuse vähemalt osaliselt täitmisele pööramata jätmist.

18.5. Seksuaalsüüteo, eriti lapse vastu toimepanduna, on psühholoogilisest raskest mõjust tulenevalt karistusõiguses eristuvaks süütegude grupiks, mistõttu ei ole justiitsministri hinnangul kohtuotsuses esitatud võrdlus noorema kui kümneaastase lapse seksuaalse kuritarvitamise ja narkosüütegude vahel asjakohane. Kuna selles kriminaalasjas oli kannatanuks mitte lihtsalt alaealine (noorem kui 18-aastane isik) ega ka lihtsalt lapsealine (noorem kui 14-aastane isik), vaid laps, kes on noorem kui kümneaastane, saab seda raskemaks lugeda sekkumist tema õigustesse, samuti tema seksuaalse vabaduse ning keha puutumatus riivamist. Seetõttu on Justiitsministeerium seisukohal, et selle kriminaalasja kontekstis ei saa KarS § 141 lg-s 2 sätestatud kuueaastast vangistust pidada ilmselgelt ebaproportsionaalseks vabaduspõhiõiguse riiveks.

18.6. Arvestades, et konkreetse normikontrolli käigus saab hinnata kriminaalõigusnormi põhiseadusele vastavust vaid selle kriminaalasja asjaolude põhjal, ei saa X vabaduspõhiõiguse riivet, mis kaasneb tema suhtes KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära kohaldamisega, pidada ebaproportsionaalselt raskeks.

19. Riigikogu põhiseaduskomisjon leiab, et KarS § 141 lg-s 2 sätestatud sanktsiooni alammäär ei ole põhiseadusega vastuolus.

19.1. Karistatavate tegude ja karistuste raskuse määramine on väärtusotsustus, mille langetab rahvalt mandaadi saanud Riigikogu. Seadus on abstraktnel, kuid võimaldab kohtul mõista igale isikule konkreetse teo eest õiglase karistuse. Seesuguse võimaluse loob kohtu õigus mõista karistus erandlike asjaolude ilmnemisel ka alla alammäära, mõista vangistus tingimisi või see asendada.

19.2. Tegemist peab olema ilmselge disproportsiooniga süüteo ja selle eest ette nähtud karistuse vahel, et lugeda karistus süüteo suhtes ebaproportsionaalseks ja seepärast põhiseaduse vastaseks. Karistusseadustiku vaidlusaluse sätte põhiseaduse vastasust saaks kaaluda juhul, kui kohtul ei oleks lubatud mõista karistust alla alammäära. Asjaolu, et erandlike asjaolude puudumise tõttu ei saanud selles kohtuasjas mõista karistust alla sanktsiooni alammäära, ei anna alust väita, et KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäär ei ole mõõdukas. Selleks ei anna alust ka asjaolude esinemine, mis tingisid X teo kvalifitseerimise KarS § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 järgi.

19.3. Mõõdukust ei saa konkreetse normikontrolli raames hinnata võrdluses teiste süütegude eest ettenähtud karistustega, vaid lähtuda tuleb üksnes konkreetsest teost ja selle eest ettenähtud karistusest. Väärtuste objektiivset hierarhiat ei saa luua erinevate hüvede formaalloogilise analüüsi teel ega kohtu subjektiivse hinnangu alusel erinevaid kuriteokoosseise ja nende sanktsioone võrreldes. Kohus ei ole arvestanud sellega, et X pani toime seksuaalkuriteo seitsmeaastase lapse vastu, keda loetakse KarS § 147 mõttes arusaamisvõimetuks.

19.4. Vägivalla vähendamise arengukava eesmärk on mh laste vastu toimepandud vägivalla vähendamine ja ennetamine. Riik on selgelt teinud üheks oma kuritegevusevastaseks prioriteediks võitluse lastevastase vägivallaga. Seda on väljendanud oma otsustustes ka Riigikogu, võttes mh vastu 23. detsembril 2013 jõustunud karistusseadustiku muudatused, millega karmistati arusaamisvõimetu (alla kümneaastase) lapse vastu toimepandud igasuguste suguliste tegude toimepanemise eest mõistetavat sanktsiooni alammäära. Vaidlusalune karistuse alammäär peab mõjutama ka preventiivselt isikuid, kes potentsiaalselt võivad panna toime seksuaalkuritegusid laste vastu.

19.5. Põhiseaduskomisjon küsis arvamust ka seadusemuudatust Riigikogus menetlenud õiguskomisjonilt. Õiguskomisjon leidis, et olukorras, mil kannatanuks on sõltuvussuhtes olev lapsealine, peab riigi karistusõiguslik hinnang toimepandule olema tõhus ja karm. KarS § 141 lg 2 p-des 1–6 loetletud tunnustega teo toimepanemise eest ettenähtud kuue- kuni viieteistkümneaastane vangistus on õiguskomisjoni hinnangul proportsionaalne ega piira PS § 20 lg-s 1 sätestatud isiku põhiõigust vabadusele ebaproportsionaalselt. KarS § 141 lg 2 regulatsiooni kehtestamine ei ole viga või eksitus, vaid tegemist on seadusandja selge tahteavaldusega.

20. Riigiprokuratuuri hinnangul ei ole KarS § 141 lg 2 põhiseadusega vastuolus.

20.1. KarS § 141 lg-s 2 sätestatud raske isikuvastane kuritegu riivab isiku põhiseaduslikku õigust isikupuutumatusetele (PS § 20) ja vabale eneseteostusele (PS § 19). Rünates isiku seksuaalset enesemääramisõigust, kahjustab seksuaalkurjategija nii kannatanu füüsilist kui ka vaimset tervist. Alaealise puhul on karistusseadustiku eesmärgiks ka lapse normaalse arengu kaitsmine.

20.2. Vabariigi Valitsuse vastu võetud vägivalla ennetamise strateegia järgi on riigi prioriteediks võitlus igasuguse lähisuhtevägivalla, eriti laste vastu suunatud kuritegude vastu. Sellistele kuritegudele peab järgnema kohane, s.t ühiskonna väärtushinnangutele ja karistuspoliitilistele eesmärkidele vastav karistus. Praegusel juhul pani X KarS § 141 järgi kriminaliseeritud nn muu sugulise iseloomuga teo toime temaga sõltuvussuhtes oleva lapsealise vastu. Seksuaalset ahistamist perekonnas on raske avastada. Lapse sõltuvus täiskasvanutest, hirm selle ees, mis juhtub, kui ahistamine avastatakse, häbi ja lojaalsus ahistava lähedase suhtes vähendavad võimalusi, et sellised kuriteod paljastatakse. Selliste raskete peitkuritegude puhul peab riik selgelt mõista andma, et tegu on taunitav ning isikutel, kes otsustavad teost teatada, on võimalik saada riigilt igakülgselt tuge.

20.3. Arvestades, et KarS § 141 lg 2 karistusraamid võimaldavad kohaldada minimaalselt kuueaastast ning maksimaalselt viieteistkümneaastast vabadusekaotust, puudub vastuolu PS §-s 12 sätestatud võrdse kohtlemise põhimõttega. Erineva intensiivsusega tegusid karistatakse erinevalt (vastavalt kas sanktsiooni alam-, kesk- või ülemmääras). Juhul, kui esinevad erandlikud asjaolud, näeb KarS § 61 ette võimaluse kohaldada karistust ka alla alammäära.

20.4. Riigiprokuratuur nõustub ringkonnakohtuga, et üldjuhul ei ole tahtevastane häbemepiirkonna katsumine või silitamine sama intensiivselt seksuaalset enesemääramisõigust rikkuvaks teoks kui suguuhe. Samas võivad need riived olla kannatanu vanust, sõltuvusseisundit või muid konkreetse kuriteo asjaolusid silmas pidades siiski võrreldavad ja tekitada kannatanule pikaajalisi kahjustusi. Olemuselt on tahtevastane häbemepiirkonna katsumine või silitamine ja suguuhe sama õigushüve ründamine ning kannatanule võib märkimisväärselt negatiivset mõju avaldada ka väiksema intensiivsusega tahtevastane tegu.

20.5. Karistusmäärad põhinevad ühiskonnas omaks võetud väärtushinnangutel, mille väljendamiseks on pädev just seadusandlik võim. Seega puudub prokuratuuril alus asuda seisukohale, et seadusandja tahte kohaselt ei pidanuks vaidlustatud sätte hõlmama X kasutatud viisil toimepandud kuritegu. Olukord, mis on tekkinud KarS § 141 dispositsiooni määratlematusest või liiga laiast määratlusest, võib praktikas tekitada ebakõlasid ja küsitavusi võrdse kohtlemise põhimõtte suhtes väiksema riivega tegude puhul. Samas, isegi kui mõnda, et X

toime pandud tegu oli iseloomult kergem kui KarS § 141 lg-s 2 sätestatud sanktsiooni alammäära järgi karistatav tegu, tuleb teadvustada, et KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära langetamine ei oleks kohane abinõu, sest tooks kaasa ka raskema iseloomuga vägistamistes süüdistatavatele määratava keskmise karistusemäära üldise languse.

21.X-i vandeadvokaadist esindaja ei esitanud Riigikohtule arvamust KarS § 141 lg 2 põhiseaduspärasuse kohta.

PÕHISEADUSEGA VASTUOLUS OLEVAKS TUNNISTATUD SÄTE

22. Karistusseadustiku § 141:

„(1) Inimese tahte vastaselt temaga suguuhtesse astumise või muu sugulise iseloomuga teo toimepanemise eest vägivallega või ära kasutades tema seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama, –
[---]

(2) Sama teo eest:

1) kui see on toime pandud noorema kui kaheksateistaastase isiku suhtes;

[---]

6) kui see on toime pandud isiku poolt, kes on varem toime pannud käesolevas jaos sätestatud kuriteo, – karistatakse kuue- kuni viieteistaastase vangistusega.”

KOLLEEGIUMI SEISUKOHT

23.Kolleegium leiab esmalt asjassepuutuvad sätted (I), seejärel tuvastab põhiõiguse riive ja hindab riive põhiseaduspärasust (II) ning lahendab Tallinna Ringkonnakohtu taotluse (III).

I

24.Säte, mille põhiseaduspärasust Riigikohus hindab, peab olema vaidluse lahendamisel asjassepuutuv (põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse (PSJKS) § 14 lg 2). Asjassepuutuvuse hindamisel on määrav, kas põhiseaduse vastaseks tunnistatud säte oli kohtuasja lahendamiseks otsustava tähtsusega. Säte on otsustava tähtsusega siis, kui kohus peaks asja lahendades seaduse põhiseadusele mittevastavuse korral otsustama teisiti kui selle põhiseadusele vastavuse korral (vt Riigikohtu üldkogu 22. detsembri 2000. a otsus asjas nr 3-4-1-10-00, p 10; 28. oktoobri 2002. a otsus asjas nr 3-4-1-5-02, p 15).

25.Tallinna Ringkonnakohus tunnistab KarS § 141 lg 2 põhiseadusega vastuolus olevaks osas, milles see sätestab vägistamise eest raskendavatel asjaoludel sanktsiooni alammäärana kuueaastase vangistuse. Karistusseadustiku eriosa normi sanktsioon on konkreetse normikontrolli korras algatatud põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses asjassepuutuv juhul, kui selles ettenähtud karistust tuleks süüdistatava suhtes sanktsiooni põhiseaduspärasuse korral kohaldada. PS § 23 lg-s 1 sätestatud karistusõiguse seaduslikkuse põhimõttest tulenevalt saab aga mistahes eriosa normi sanktsioonis ettenähtud karistuse kohaldamine kõne alla tulla vaid juhul, kui süüdistatav on pannud toime sama normi dispositsioonis kirjeldatud kuriteo. Puudub vaidlus, et X-le esitatud süüdistuses märgitud tegu on õigesti subsumeeritud KarS § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 järgi.

26.KarS § 141 lg 2 näeb raskendavatel asjaoludel vägistamise eest sanktsioonina ette vangistuse kuuest kuni viieteistkümnelt aastani. Kohaldamata jäetud sätte põhiseaduspärasuse korral ei oleks ringkonnakohus saanud mõista X-le kolme aasta ja kuue kuu pikkust vangistust ning vähendada seda KrMS § 238 lg 2 alusel kolmandiku võrra, kahe aasta nelja kuuni.

27.KarS § 141 lg 2, mida tuleb sisustada sama paragrahvi esimeses lõikes sisalduva teokirjelduse kaudu, on alates 23. detsembrist 2013 alternatiivaktiline kuriteokoosseis. See kuriteokoosseis hõlmab inimese tahte vastase temaga suguuhtedusse astumise kõrval ka muu sugulise iseloomuga teo, kui see on toime pandud vägivallega või ära kasutades isiku seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama. Kolleegium märgib esmalt, et ringkonnakohus on tunnistanud asjassepuutuvaks ja põhiseaduse vastaseks KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära tervikuna.

28.Kohtud tuvastasid, et X pani korduvalt käe seitsmeaastase kannatanu aluspükstesse ning katsus ja silitas tema suguelundeid. Kohtud subsumeerisid selle teo KarS § 141 lg 2 p-de 1 ja 6 järgi. X teo KarS § 141 lg 2 p 1 järgi kvalifitseerimise toob kaasa asjaolu, et ta pani sugulise iseloomuga teo toime alla kümneaastase lapse suhtes, kes loetakse KarS §-st 147 tulenevalt arusaamisvõimetuks. Nii on mistahes sugulise iseloomuga teo toimepanemine noorema kui kümneaastase lapse suhtes alati subsumeeritav KarS § 141 lg 2 järgi, sõltumata teiste samas lõikes nimetatud koosseisuliste raskendavate asjaolude esinemisest. Eeltoodust järeldub, et selles põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses ei saa olla asjassepuutuv KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäär kõigi lg-s 2 sätestatud punktide suhtes, sest see hõlmaks ka karistuse täisealise kannatanu vägistamise eest nimetatud paragrahvi teise lõike punktides 2–6 sätestatud raskendavate asjaolude esinemise korral, samuti p 1 järgi kvalifitseeritava suguuhte alaealisega või muu vägivaldse sugulise iseloomuga teo alaealise suhtes.

29.Kuna X pani teo toime korduvalt, vastab tema käitumine ka teisele KarS § 141 lg-s 2 sätestatud kvalifitseerivale tunnusele (p 6). Juhul, kui lugeda teo korduva toimepanemise korral kuue aasta pikkust vangistust sanktsiooni alammäärana põhiseaduse vastaseks, siis seda enam on see ülemäärane sarnase teo ühekordsel toimepanemisel.

30. Karistusseadustiku eriosa normide sanktsioonides ettenähtud karistusmäärade põhiseaduspärasuse vaidluse asjades tuleb normi asjassepuutuvuse kontrollimisel arvestada ka sellega, et karistusseadustiku üldosa sätted avardavad kohtuniku otsustusulast, mh süüdlase karistamisel. Karistusseadustiku eriosa paragrahvis või selle lõikes ettenähtud karistuse põhiseadusele vastavust saab kontrollida üksnes juhul, kui kriminaalasjas ei saa kohaldada mõnda üldosas sätestatud leevendavat regulatsiooni, mis näeb ette võimaluse mõista sanktsiooni alammääras sätestatust kergem karistus ja mille kohaldamisel mõistetav karistus oleks kohtu hinnangul õige (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 25. novembri 2003. a otsus asjas nr 3-4-1-9-03, p 13).

31. Sellega seoses hindab kolleegium, kas ringkonnakohus tõlgendas õigesti põhiseaduse vastaseks tunnustatud KarS § 141 lg 2 sanktsiooni (alammäära) kohaldamise tingimusi ja ulatust määratlevaid sätteid. Sellisteks normideks on eelkõige KarS § 61 lg 1, samuti KarS §-d 73 ja 74.

32. KarS § 61 lg 1 järgi võib kohus erandlikke asjaolusid arvestades mõista karistuse alla seaduses sätestatud alammäära, milleks KarS § 141 lg 2 järgi on kuus aastat vangistust. Kolleegium on leidnud, et KarS § 61 lg-s 1 nimetatud erandlike asjaolude olemasolu või puudumine on faktiline asjaolu, mis tuleb tuvastada kriminaalmenetluse käigus ja põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium ei ole PSJKS § 14 lg-st 2 tulenevalt pädev seda küsimust ise lahendama (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 25. novembri 2003. a otsus asjas nr 3-4-1-9-03, p 20). Nii maa- kui ka ringkonnakohus on otsuses hinnanud, kas kriminaalasjas esines X isikust või tema teost tulenevaid erandlikke asjaolusid, mis oleksid võinud anda aluse mõista talle karistuse alla KarS § 141 lg-s 2 sätestatud alammäära, ja leidnud, et sellised erandlikud asjaolud puuduvad.

33. Riigikogu leiab oma arvamuses, et kohtul on õigus kaaluda karistusseadustiku eriosa normi põhiseadusvastasust üksnes juhul, kui kohtul ei oleks üldse lubatud mõista karistust alla sanktsioonis ettenähtud alammäära ja et X teos erandlike asjaolude puudumine ei ole selle olukorraga võrdsustatav. Ringkonnakohtu otsuses on omakorda tõdetud, et süüteo koosseisule vastav tegu ei saa ainuüksi teo väikese intensiivsuse tõttu olla käsitatav erandliku asjaoluna KarS § 61 lg 1 tähenduses. Kolleegiumi hinnangul on KarS § 141 lg 2 p 1 puhul ka äärmiselt keeruline ette kujutada asjaolusid, mis tegu või süüdlase isikut iseloomustavana üldse võimaldaksid kohtul mõista karistuse alla sanktsiooni alammäära. Selliseid asjaolusid ei ole oma arvamustes välja toonud ka menetlusosalised. Seetõttu ei mõjuta seaduses sisalduv abstraktnel võimalus mõista süüdlasele karistus alla eriosa normis ette nähtud sanktsiooni alammäära selle põhiseaduspärasust olukorras, kus kohtud ei ole konkreetsel juhul erandlikke asjaolusid tuvastanud.

34. KarS §-des 73 ja 74 on sätestatud karistusest tingimisi vabastamise ja süüdimõistetud käitumiskontrollile allutamise õiguslik raamistik. Ringkonnakohus eitas KarS §-de 73 ja 74 kohaldamise võimalikkust X suhtes ja leidis, et karistusest tingimisi vabastamisel peab tingimisi vabastatu katseaeg olema mõistetud (vähendamata) vangistusest pikem. Kujunenud kohtupraktika järgi ei ole KarS § 141 lg 2 karistusvahemikku jäävat karistust võimalik tingimisi täitmisele pöörata jätta, kuna katseaeg on mõistetud karistusest lühem (Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 20. veebruari 2007. a otsus asjas nr 3-1-1-99-06, p 20; 26. novembri 2007. a otsus asjas nr 3-1-1-59-07, p 13; 2. detsembri 2011. a otsus asjas nr 3-1-1-96-11, p 7.4).

35. Seega on ringkonnakohus kooskõlas väljakujunenud kohtupraktikaga õigesti leidnud, et X suhtes KarS §-d 73 ja 74 ei kohaldu. Karistusest tingimisi vabastamine ei mõjutaks KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära asjassepuutuvust praeguses asjas ka põhjusel, et tegemist ei ole eraldi karistusliigiga, vaid mõistetud vangistuse reaalse ärakandmise alternatiiviga (Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 18. aprilli 2011. a otsus asjas nr 3-1-1-18-11, p 8.2). Vangistusest tingimisi vabastamise korral ei ole välistatud, et isik rikub katseaja tingimusi või paneb katseajal toime uue kuriteo, mistõttu pööratakse vangistus realselt täitmisele. Seega ei välista karistusest tingimisi vabastamine, et tegelikkuses tuleb süüdimõistetul ära kanda talle KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammääras mõistetud vangistus. Kõnealuse karistuse alammäära põhiseaduspärasuse aga ongi ringkonnakohus X kriminaalasjas kahtluse alla seadnud.

36. KarS § 141 lg 2 eelnimetatud osas asjassepuutuvust sanktsiooni alammäärana kuue aasta pikkuse vangistuse suhtes ei mõjuta ka asjaolu, et X mõistetud vangistust vähendati lühimenetluses kolmandiku võrra. Tuleb arvestada, et kuigi KrMS § 238 lg 2 näeb ette kohtu kohustuse vähendada lühimenetluses süüdimõistetvat otsust tehes mõistetavat karistust ühe kolmandiku võrra, on põhiseaduslikkuse järelevalve menetluses määrav tähendus üksnes karistuse mõistmise aluseks oleval eriosa paragrahvis või selle lõikes ettenähtud sanktsioonil, s.o normil, millest kohus lähtub süüle vastava karistuse valikul. Lühimenetluses isikule mõistetava karistuse kolmandiku võrra vähendamise eesmärk on kompenseerida süüdistatava ilmajäämist (loobumist) teatavatest menetlusgarantiidest (Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 24. oktoobri 2011. a otsus asjas nr 3-1-1-77-11, p 14). Seega ei pruugi lühimenetluses mõistetud karistus vastata seadusandja hinnangule teo tegeliku ebaõiguse määra kohta. Lisaks tuleb siinjuures silmas pidada, et kriminaalmenetluses on lühimenetluse kohaldamise eeltingimuseks ka prokuratuuri nõusolek (KrMS § 234 lg 2), s.t et lühimenetluse toimumine ei sõltu üksnes süüdistatava tahtest.

37. Eeltoodust tulenevalt kontrollib kolleegium KarS § 141 lg 2 sanktsiooni osas, milles noorema kui kümneaastase lapse suhtes sugulise iseloomuga teo vägivallata – nii ühekordse kui ka korduva – toimepanemise eest nähakse ette vangistuse alammäär 6 aastat.

II

38. Vabadusekaotuslik karistus riivab PS § 20 lg-s 1 tagatud põhiõigust füüsilisele vabadusele. Põhiseadus ei luba kellegi vabadust riivata meelevaldselt, vaid üksnes PS § 20 lg-s 2 nimetatud eesmärkidel (vt Riigikohtu üldkogu 10. aprilli 2012. a otsus asjas nr 3-1-2-2-11, p-d 48–49). PS § 20 lg 2 p-st 1 tulenevalt võib seaduse alusel võtta vabaduse süüdimõistva kohtuotsuse täitmiseks. PS § 11 järgi peab põhiõiguse riive olema eesmärgi suhtes proportsionaalne.

39. Kolleegium märgib, et meelevaldse vabadusevõtmisega on hõlmatud ka ilmselgelt ülemäärase kestusega vangistuse mõistmine. PS § 20 lg 1 ja lg 2 p 1 alusel süüdimõistva kohtuotsuse alusel vabaduse võtmine on põhiseaduspärane siis, kui see on ühest küljest toimunud seaduses ettenähtud menetluskorras, kuid teiselt poolt on endaga kaasa toonud isikule sellise vabadusekaotusliku karistuse kohaldamise, mis on proportsionaalne tema teo ebaõiguse määraga ehk toimepandud süüteo raskusega ja sellest tuleneva isiku süü suurusega. Kriminaalkaristusena vabaduse võtmine pikemaks ajaks, kui seda nõuab süüdlase teo raskus, ei ole kooskõlas PS §-s 20 sätestatud meelevaldse vabaduse võtmise keeluga. PS §-s 10 sätestatud inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetest tuleneb, et isikut tohib karistada konkreetse teo eest ja mitte enam, kui seda nõuab toimepandud süüteo raskus (individuaalse süü printsiip). Seaduses sätestatud karistused vastavad PS §-st 11 tulenevale proportsionaalsuse nõudele ja on kooskõlas inimväärikuse ja õigusriigi põhimõtetega juhul, kui sanktsiooni ettenäev sätte, sh sanktsiooni alammäär võimaldavad kohtul mõista karistuse, mis ei ole teo ebaõiguse määra ning uute kuritegude toimepanemise ärahoidmise ja õiguskorra kaitsmise eesmärki silmas pidades ilmselgelt ülemäärane (Riigikohtu üldkogu 27. juuni 2005. a otsus asjas nr 3-4-1-2-05, p 57). Nendest põhiseaduslikest juhtumitest lähtuvalt tuleb seadusandjal kujundada sanktsioonisüsteem, mis võimaldab kuritegude raskust arvestades nende eest ettenähtud karistusi diferentseerida.

40. Selles põhiseaduslikkuse järelevalve asjas tuleb seega konkreetse normikontrolli raames leida vastus küsimusele, kas KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäär võimaldab mõista X-le karistuse, mis ei oleks tema süüd (teo ebaõiguse määra) silmas pidades ilmselgelt ülemäärane.

41. Karistusõiguslike sanktsioonide kehtestamine on seadusandja ainupädevuses ja süüteo vastava karistuse määratlemisel (karistusraamid) on seadusandjal suur otsustamisvabadus. Karistusmäärad põhinevad ühiskonnas omaks võetud väärtushinnangutel, mille väljendamiseks on pädev just seadusandlik võim. Samuti on parlamendil sel viisil võimalik kujundada riigi karistuspoliitikat ja mõjutada kuritegelikku käitumist (Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleeegiumi 25. novembri 2003. a otsus asjas nr 3-4-1-9-03, p 21 ja Riigikohtu üldkogu 27. juuni 2005. a otsus asjas nr 3-4-1-2-05, p 57). Võimude lahususe põhimõttest tuleneb, et kohtud ei saa seadusandja asemel abstraktsetest karistuspoliitilistest eesmärkidest lähtudes asuda ise sanktsioonisüsteemi kujundama. Seadusandja avar otsustusruum ei välista aga kohtute pädevust hinnata karistusõiguse normi, sh sanktsiooni kooskõla põhiseadusega (PS § 152).

42.22. detsembrini 2013 kehtinud KarS § 142 nägi ette karistuse inimese tahte vastaselt tema kaasamise eest sugulise kire rahuldamisele suguühendusest erineval viisil, kui selleks on kasutatud vägivalda või on ära kasutatud isiku seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama. Koosmõjus KarS §-ga 147 kvalifitseeriti selline alla kümneaastase lapse vastu suunatud (vägivallata) tegu paragrahvi kvalifitseeritud koosseisu järgi. Selle eest järgnes karistusena vangistus vahemikus üks kuni kümme aastat. 23. detsembril 2013 jõustunud karistusseadustiku muudatusega tunnistati KarS § 142 kehtetuks ja varem selle sätte järgi kvalifitseeritavad teod liideti mehhaaniliselt KarS § 141 (vägistamine) koosseisu. KarS § 141 lg-tes 1 ja 2 ettenähtud sanktsioone ei muudetud. Kirjeldatud muudatuse tagajärjel on alla kümneaastase lapse vastu toimepandud KarS § 141 mõttes muu sugulise iseloomuga teo eest varem ette nähtud ühe- kuni kümneaastane karistusvahemik asendatud kuue- kuni viieteistkümneaastase karistusvahemikuga.

43. Kolleegium nõustub ringkonnakohtu otsuses väljendatud seisukohaga, et kuna seadusandjal on ühiskonna väärtushinnangutele ja karistuspoliitilistele eesmärkidele toetudes õigus kuritegude eest ette nähtud sanktsioone oluliselt muuta, sh neid raskendada, ei tulene uue karistusmäära ebaproportsionaalsus ainuüksi asjaolust, et varem oli samalalaadse kuriteo eest ette nähtud kergem karistus. Samuti ei ole vaidlust selles, et lapse õigus kehalise puutumatusel ning tema füüsiline ja vaimne tervis on kaalukad väärtused, mille kaitse eeldab karistusõiguslikku sekkumist (vt ka EIK 12. novembri 2013. a otsus asjas Söderman vs. Rootsi, p-d 78–85).

44. Riigikogu esitatud arvamuses on väidetud, et KarS § 141 lg-s 2 sätestatud sanktsioonimäärade kehtestamine oli seadusandja teadlik karistuspoliitiline valik, et rangema karistuse kaudu heidutada ka laste vastu suunatud seksuaalkuritegude toimepanemist. Kolleegium nõustub Riigikogu seisukohaga, et lastevastased seksuaalsüüteod on olemuselt rasked ning nende eest sätestatud karistusmäärade diferentseerimisel võib aluseks võtta ka kannatanu vanuse. Lähedaste, eriti laste vastu toimepandud seksuaalkuriteod on ühiskondlik probleem, mille puhul on õiguskorra ning isikute põhiõiguste ja vabaduste kaitsmiseks ranged karistusmäärad põhjendatud.

45. Ringkonnakohus on KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära põhiseadusvastasuse tuletanud esmajoones eriosa kõnealusel sättes kirjeldatud kuriteo eest ettenähtud karistuse võrdlemisest muudes eriosa paragrahvides sätestatud karistuste määradega (vt eespool p-d 8–9). Kolleegium märgib, et erinevate sanktsioonimäärade kui seadusandja väärtusotsustuste omavaheline võrdlus annab tõepoolest ettekujutuse eri õigushüvede kaalukusest.

46. Praegusel juhul on vaidlustatud normi dispositiooniga hõlmatud nii alaealise tahte vastaselt temaga suguühendusse astumine kui ka muu sugulise iseloomuga teo toimepanemine vägivallaga või ära kasutades alaealise seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama, ja nähtud ette selliste kuritegude eest sama sanktsiooni alammäär. KarS § 141 lg 2 p 1 alla paigutatud nii noorema kui kümneaastase lapse suguelundite puudutamine kui ka tahtvastane suguühe või muu vägivallaga toimepandud

suguline tegu mistahes vanuses lapse suhtes. Seega hõlmab KarS § 141 kuriteokoosseis olemuslikult isesuguseid ja väga erineva raskusastmega õigusvastaseid tegusid, nähes nende eest ette sama karistuse liigi ja määra.

47. Kolleegium leiab, et põhiseadus ei keela seadusandjal sama õigushüve erineva intensiivsusega rikkuvate tegude koondamist ühte eriosa sättesse (teokoosseisu), tingimusel et selle sanktsioon võimaldab kohtul igal üksikjuhtumil mõista süüdlasele tema teosüüle vastava (proportsionaalse) karistuse. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi järjepidev praktika nõuab, et karistuse mõistmisel tuleb lähtepunktiks võtta karistusseadustiku eriosa normi sanktsiooni keskmine määr, millele järgneb konkreetsel juhul toimepanija süü suurusele vastava karistuse määra leidmine (nt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6. juuni 2014. a otsus asjas nr 3-1-1-28-14, p 29; 17. juuni 2013. a otsus asjas nr 3-1-1-58-13, p 7). KarS § 141 lg-tes 1 ja 2 ettenähtud karistusvahemik võimaldab üldjuhul diferentseerida karistust konkreetse teo raskuse ja süüdlase süü suuruse järgi ning lähtuda karistuse individualiseerimisel kas sanktsiooni alam-, kesk- või ülemmäära lähedasest vangistuse kestusest. Seetõttu ei teki kolleegiumi hinnangul praeguses asjas ka küsimust õigusloome ebavõrdsusest (PS § 12) KarS § 141 siseselt.

48. Kolleegium märgib, et seadusandja pole karistusseadustikku loonud alla kümneaastase lapse vastu toimepandud seksuaalkuriteo erikoosseise. KarS §-de 141 ja 147 koosmõjus ei ole alla kümneaastase lapse suhtes toimepandud sugulise iseloomuga tegu võimalik kvalifitseerida KarS § 141 põhikoosseisu (lg 1) järgi (vt eespool p 28).

49.Sätetades alla kümneaastase lapse suguelundite katsumise eest sanktsiooni alammäärana kuue aasta pikkuse vangistuse, võrdsustas seadusandja sellise kuriteo raskusastme muu hulgas tapmisega (KarS § 113), mis kaitseb inimelu kui õigusriigis ühte väärtuslikumat ja enim kaitsset väärivat õigushüve (Riigikohtu üldkogu 22. märtsi 2011. a otsus asjas nr 3-3-1-85-09, p 87). KarS § 141 muudatustega on seadusandja samastanud kõigi selle sätte teise lõike järgi kvalifitseeritavate tegude ebaõiguse määra sanktsiooni alammäära mõttes, s.o lugenud kõik koosseisupäraseid teod kõige taunitavamate tegude hulka kuuluvateks.

50.Vägistamine on liitkuritegu, millega rünnatakse (vägivald või abitusseisundi ärakasutamine) lisaks seksuaalsele enesemääramisõigusele ka kannatanu füüsilist ja vaimset tervist (vt ka Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 26. novembri 2007. a otsus asjas nr 3-1-1-59-07, p 15). Seetõttu on surma või raske tervisekahjustuse põhjustamise, enesetapu või selle katseni viimise, grupiviisilise või alaealise suhtes või varem seksuaalkuriteo toimepannud isiku poolt vägistamise võrdsustamine tapmisega KarS § 141 lg 2 kohaselt õigushüvede kaitsevajadust arvestades põhjendatud. Alla kümneaastase lapse suguelundite sugulisel eesmärgil katsumine võib kahjustada lapse normaalset arengut ja on seetõttu äärmiselt taunitav, kuid selline tegu ei pruugi ka korduva toimepanemise korral (X-le esitatud süüdistus, vt p 1) olla oma raskuselt samaväärne tapmise ega tahtevastase suguuhte või muu sugulise teoga, mille tagajärjeks on nt kannatanu surm või raske tervisekahjustus. Kolleegium osutab, et samas on seadusandja nt kümne- kuni neljateistkümneaastase lapse suguelundite katsumise eest, kui seejuures pole kasutatud vägivalda, näinud KarS § 145 lg-s 1 ette kolmekümnepäevase kuni viieaastase vangistuse ja sama teo kvalifitseeritud koosseisus korduva toimepanemise korral lg-s 2 sanktsiooni alammäärana kaheaastase vangistuse. KarS § 143² näeb suguuhte või muu sugulise iseloomuga teo eest, mis on toime pandud kümne- kuni neljateistkümneaastase lapse vastu, kasutades ära kannatanu sõltuvust süüdlasest, karistuse alammäärana kahe aasta pikkuse vangistuse ja korduvuse korral kolme aasta pikkuse vangistuse. Järeltulijaga, k.a kümne- kuni neljateistkümneaastase järeltulijaga suguuhte või tema suhtes muu sugulise iseloomuga teo toimepanemise eest näeb KarS § 144 aga ette vähemalt kahe aasta pikkuse vangistuse, korduvuse korral aga kolme aasta pikkuse vangistuse. Seega on alla kümneaastase kannatanu suhtes vägivaldاتا sugulise teo (korduva) toimepanemise eest ette nähtud kas kaks korda kõrgem (6 aastat vs.3 aastat) või kolm korda kõrgem (6 aastat vs.2 aastat) vangistuse alammäär.

51.Järgnevalt hindab kolleegium, kas KarS § 141 lg 2 järgi mõistetud vabadusekaotusliku karistusega kaasnevat vabaduspõhiõiguse riivet on võimalik vähendada mõistetud karistuse asendamise kaudu KarS §-de 69–69² kohaselt.

52. Kolleegiumi hinnangul on selles põhiseaduslikkuse järelevalve asjas põhjendatud käsitleda eeskätt KarS § 69²lg-t 2, mis võimaldab asendada kuuekuulise kuni kaheaastase vangistuse seksuaalkurjategijate kompleksraviga, kui tegu on toime pandud ravitava või kontrollitava psüühikahäire tõttu ja kui isik (täisealine) on sellega nõus. Täitmaks preventiivset eesmärki suure retsidiivsuse ohuga, näiteks pedofiilia diagnoosiga seksuaalkurjategijate puhul, on eeltingimuseks isiku karistuse võimalikule asendamisele kompleksraviga alati vangistuse osaline ärakandmine. KarS § 69²lg 3 järgi võib kompleksravi kohaldada ka tingimisi ennetähtaegse vabastamise (KarS § 76) tingimusena.

53.[---] Kompleksravi sihtrühmana nägi seadusandja muu hulgas pedofiilia diagnoosiga seksuaalkurjategijaid (XII Riigikogu koosseisu 176 SE, seletuskiri eelnõu esitamisel). Seletuskirjas on kajastatud andmeid, mille järgi näiteks 2010. aastal mõisteti seksuaalkuritegudes süüdi 61 ja õigeks kolm isikut ning 70 protsenti süüdimõistetuid pani seksuaalkuriteo toime lapse vastu. Seega, et hinnata KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära proportsionaalsust, tuleb kolleegiumil võtta ka seisukoht, kas on põhjendatud jätta KarS § 69²lg 2 kohaldamisalast välja X teoga sama raskusega kuriteod.

54. KarS § 69²lg 2 sätestamisel on seadusandja käsitunud seksuaalkurjategijate kompleksravi vabadusekaotuse alternatiivina, kuna asendamise üheks eelduseks on vangistuse mõistmine karistusena. KarS § 69²lg 1 järgi on asendamine lubatav üksnes süüdimõistmisel ravitava või kontrollitava psüühikahäire tõttu kuriteo toimepanemises ning lg 4 järgi saab vangistust raviga asendada üksnes süüdimõistetu nõusolekul, mis viitab kolleegiumi hinnangul sellele, et seda asendussanktsiooni tuleb pigem lugeda mittekaristuslikuks (meditsiiniline olemus). Sellest järeldeb ühtlasi, et vaatamata teo suhteliselt suurele ebaõigusele (süü suuruse tingib vabaduse võtmise), on seadusandja aktsepteerinud võimalust karistuse asemel kohaldada abinõu, mis keskendub kuriteo toimepanemist soodustanud põhjuse ravimisele või kontrolli all hoidmisele. Muu hulgas ravile mitteallumise, ravinõuete eiramise, nõusoleku tagasivõtmise või uue kuriteo toimepanemise korral kohaldub aga karistuslik sanktsioon, s.t vangistus pööratakse täitmisele (KarS § 69²lg-d 9 ja 10).

55. KarS § 141 lg 2 alusel süüdimõistmise korral on seksuaalkurjategijate kompleksravi võimalik kohaldada üksnes vangistusest tingimisi ennetähtaegsel vabastamisel (KarS § 69²lg 3 ja § 76), kuna vangistuse kohe osalise raviga asendamise eelduseks on kuni kaheaastane vangistus (KarS § 69² lg 1). Selline hilisem ravi kohaldamise võimalus ei mõjuta aga hinnangut KarS § 141 lg-s 2 ettenähtud vangistuse alammäära proportsionaalsuse kohta.

56. Kolleegium kordab, et kuna seksuaalse enesemääramise vastased kuriteod, sh laste vastu toimepandud seksuaalkuriteod, on olemuselt erineva raskusega, peab ka sanktsionisüsteem võimaldama mõista üksikjuhul isiku teosüüle vastava karistuse. On selge, et alla kümneaastane laps vajab oma arengutaseme tõttu kõrgendatud kaitset ja tema vastu toimepandud mistahes kuritegu (vrd KarS § 58 p 3) toob kaasa rangema riikliku hukkamõistu suhteliselt raskema karistusena. Samas puuduvad kolleegiumi hinnangul mõistlikud põhjused, miks on KarS § 141 lg 2 sanktsiooni alammäära kaudu välistatud vangistuse seksuaalkurjategijate kompleksraviga asendamise võimalus selle paragrahvi alusel kvalifitseeritava, kuid kuriteo raskuse skaalal vähem intensiivsemate suguliste tegude toimepanijate suhtes, s.h X vangistuse osaline asendamine.

57. Karistuse asendamise võimaluse puudumine suhteliselt kergemate seksuaalkuritegude puhul tähendab aga seda, et seksuaalkuriteo kordumise oht välistatakse üksnes ajutiselt ja see ei võimalda kuriteo põhjusega sihipäraselt tegeleda, et minimeerida kuriteo kordumise võimalust vangistuse ärakandmise järel.

58. Kolleegium leiab, et karistusseadustiku eriosas mingi teo eest sätestatud vangistuse kõrge ülemmäär, sh KarS § 141 lg-s 2, võimaldab rõhutada alaealiste vastu suunatud seksuaalkuritegude taunitavust ja loob seadusliku aluse süüle vastava vangistuse mõistmiseks eriti raskete seksuaalkuritegude toimepanijatele.

59. Kolleegium leiab, et KarS § 141 lg-s 2 olemuslikult erineva raskusastmega õigusvastaste tegude liitmine ühe sanktsiooni alla, millega sisuliselt võrdsustatakse X kuritegu sanktsiooni alammäära kaudu ebaõiguse määra poolest inimelu võtmisega (tapmine), on ilmselgelt ebaproportsionaalne vabaduspõhiõiguse riive, arvestades, et karistusseadustiku üldosa sätete järgi ei ole õiguslikku võimalust seda X puhul leevendada. Praegusel juhul on tegemist KarS § 141 lg 2 p-s 1 kirjeldatud tegude skaalal kaitstavat õigushüve suhteliselt vähem intensiivselt ründava teoga. Sama tegu toimepanduna vanema kui kümneaastase ja noorema kui neljateistaastase lapse suhtes tooks KarS § 145 järgi üldjuhul kaasa vähemalt kolmekümnapäevase, korduva toimepanemise korral minimaalselt kaheaastase vangistuse või KarS §-de 143² või 144 järgi kannatanu sõltuvust ära kasutades või järeltulija suhtes toimepanduna vähemalt kahe aasta pikkuse ning korduvuse korral vähemalt kolme aasta pikkuse vangistuse. Seadusandja on näinud ette võimaluse asenda seksuaalsuunitluse häire tõttu toimepandud kuriteo järelmina vangistuse kompleksraviga. Kolleegiumi arvates ei ole mõistlikku põhjendust, miks seadusandja on välistanud muude eelduste täidetuse korral ravi kohaldamise üksnes kannatanu vanuse tõttu.

60. Eelnevast järeldeb, et sanktsiooni alammäärana kuue aasta pikkuse vangistuse kohaldamine ei vasta X teo ebaõiguse määrale ja sellega kaasneb tema vabaduspõhiõiguse ilmselgelt ebaproportsionaalne riive.

III

61. Eeltoodust lähtuvalt on põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium seisukohal, et KarS § 141 lõike 2 sanktsiooni alammäärast tulenev vabaduspõhiõiguse riive on X suhtes ebaproportsionaalne ja põhiseaduse vastane. Tuginedes PSJKS § 15 lg 1 p-le 2, tunnistab põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium KarS § 141 lg 2 sanktsiooni kehtetuks osas, milles noorema kui kümneaastase lapse suhtes sugulise iseloomuga vägivaldne teo ühekordse või korduva toimepanemise eest on sätestatud vangistuse alammäär 6 aastat (vt ka otsuse p 29). Kuni seadusandja ei ole kehtestanud uut sanktsiooni alammäära eelnimetatud süüteokoosseisu suhtes, tuleb juhinduda KarS § 45 lg-s 1 sätestatud vangistuse alammäärast.

Priit Pikamäe, Eerik Kergandberg, Saale Laos, Ivo Pilving, Jüri Põld

[Riigikohtunik Saale Laose eriarvamus põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 23. septembri 2015 otsusele nr 3-4-1-13-15](#)